

Osmanlı Devleti'nde Afet Yönetimi: 1841 İzmir Yangını

Mehmet Batuhan ÇEKEN¹, Halim KILIÇ²

Öz

Osmanlı Devleti'nde 18. yüzyıl başlarında yangın söndürme hizmetlerinin "Tulumbacı Ocağı" adı altında teşkilatlanmasından önce mahalle ve lonca teşkilatları yangınla mücadelede önemli roller üstlenmişlerdir. Bilhassa Osmanlı klasik döneminde itfaiye hizmetlerinin yürütülmesi, bu tip mahalle yangın teşkilatlarının yangın esnasında bir araya gelerek yangına müdahale etmesiyle olmuştur. 1720'de Tulumbacı Ocağı'nın kurulması ve 1826'da lağvedilmesi arasında geçen 106 yıllık süreçte yangınla mücadelede tulumba modellerinin geliştirilmesi ve yangını söndürmede kullanılan personel sayısının artırılması gibi olumlu gelişmeler olmuştur. 1826'da Tulumbacı Ocağı'nın kapatılması sonrası yangına müdahale konusunda çoğunlukla eskiye dönmüştür. 1846'da Zaptiye Müşirliği, 1855'te Şehremaneti kurulunca yangın söndürme görevi, askerler yanında belediyelere verilmiştir. 1841 İzmir Yangını'nda mahalle tulumbacılarının söndürme faaliyetlerine ek olarak felaketin büyümesiyle bölgede bulunan halkın çoğu yangını söndürmek için çaba göstermiştir. Çalışmada 1841'de İzmir'de meydana gelen yangının yayılması, yangın sırasında ve sonrasında yaşanan gelişmeler üzerinde durulmuştur. Felaket sonrası afetzedelere yapılan yardımlar ve Osmanlı Devleti'nin yangın sonrasındaki tutumu çalışmanın odaklandığı başlıca noktaları oluşturmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Osmanlı, İzmir, Yangın, Afet Yönetimi, Tanzimat

Disaster Management in the Ottoman Empire: 1841 Izmir Fire

Abstract

Before the fire extinguishing services were organized under the name of "Tulumbacı Ocağı" in the early 18th century in the Ottoman Empire, neighborhood and guild organizations played an important role in combating fire. Especially in the Ottoman classical period, the firefighting services were carried out by this type of neighborhood fire organizations that came together during the fire and intervened in the fire. During the 106-year period between the establishment of the "Tulumbacı Ocağı" in 1720 and its abolition in 1826, there have been positive developments such as the development of Tulumba models in firefighting and the increase in the number of personnel used to extinguish the fire. After the closure of the "Tulumbacı Ocağı" in 1826, it was mostly returned to the past in terms of firefighting. With the establishment of the "Zaptiye Müşirliği" in 1846 and then the "Şehremaneti" in 1855, the task of extinguishing the fire was given to the

¹ Araştırma Görevlisi, Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi, Polatlı Fen Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, Yakınçağ Tarihi, Ankara
İlgili Yazar e-posta/ Corresponding Author e-mail: batubask@hotmail.com ORCID No: 0000-0002-6051-4594
² Dr Öğr. Üyesi, Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, Yakınçağ Tarihi, Ankara
e-posta/ e-mail: halim.kilic@hbv.edu.tr ORCID No: 0000-0002-1953-2600

municipalities as well as the soldiers. In the 1841 Izmir fire, in addition to the participation of the neighborhood firefighters in the extinguishing activities, most of the people in the region made an effort to extinguish the fire with the growth of the disaster. In the study, it was emphasized how the Izmir fire in 1841 developed and the developments during and after this disaster. The aid given to the victims after the disaster and the attitude of the Ottoman Empire after the fire constitute the essence of the study.

Keywords: Ottoman, Izmir, Fire, Disaster Management, Tanzimat

1. GİRİŞ

Osmanlı Devleti'nde yangına müdahale ve söndürme faaliyetleri bir düzene oturmadan önce belirli noktalarda muhafaza edilen balta, kürek ve kova gibi malzemeleri halk kullanarak yangına müdahale ederdi. Bazı durumlarda etraftaki binalar yıkılarak yangınların yayılması engellenmeye çalışılırdı (Özgür ve Azaklı, 2001: 155). Yavuz Sultan Selim Dönemi'nde Yeniçeri Ocağı'na bağlı olan Acemioğlanlara yangın söndürme vazifesi verilmişti. III. Murat Devri'nde çıkan büyük yangınlar sonucu 1572 yılında yayınlanan fermanla her evde kazma, kürek ve bir küp su bulundurma mecburiyeti getirilmişti (Çelebi, 1994: 306).

Osmanlı Devleti'nde profesyonel anlamda yangın söndürmek için bir teşkilatın kurulması 1720 yılında olmuştur. Sonradan Müslüman olan Fransız asıllı bir mühendis olan Davut, tulumba makinalarına ilgisi bulunan Nevşehirli Damat İbrahim Paşa tarafından Tulumbacı Ocağı'nın başına getirilerek teşkilatın kurulmasını sağlamıştır. Başlangıçta altı zabıt ve elli neferden oluşan bu teşkilatta 1724'te nefer sayısı 150'ye, 1755'te 461'e ulaşmıştır. 18. yüzyıl sonlarında devlet kurumlarında Tulumba takımlarının sayısının artmasıyla 1804'te Tulumbacı Ocağı'nın merkezdeki nefer sayısı 531'e yükselmiştir (Çelik, 2012: 369).

Tulumbacı Ocağı yangınları söndürmek için ilk olarak bir Fransız tarafından üretildiği için "didon" olarak adlandırılan tulumba çeşidini kullanmıştır. Bu tulumbalar yaklaşık 120 kg olması sebebiyle yangınlara müdahalede çok hantal kalmış ve zamanla didona benzeyen, ama daha hafif bir model olarak "didon bozması" geliştirilmiştir. 1737'de tek hazneli tulumbaların yetersiz kalması üzerine Tulumbacıbaşı Ali Sâdık Ağa tarafından çift hazneli tulumba icat edilmiş, fakat bu tip tulumbalar, sadece çeşme yakınlarında kullanılabilmeleri ve masraflı olmaları nedeniyle yaygınlaşmamıştır. 1754'te geliştirilen bir diğer modelde, uzun hortumlar vasıtasıyla bahçelerdeki kuyulardan su çeken bir düzeneğe sahip tulumba kullanılmaya başlansa da kuyulara bağımlılığından ötürü her yangında kullanılamamıştır. Geleneksel tulumba modeli ve yeni geliştirilen tulumba çeşitleri beraber kullanılsa da ekseriyetle tercih edilen geleneksel tip tulumbalar olmuştur. Aynı zamanda yangının çıktığı yere hızla ulaşılabilmesi için bilhassa İstanbul'da Tulumbacılar Ocağı tarafından kuleler inşa edilmiştir. Bunlardan ilki 1750'de olmak üzere Beyazıt, Vaniköy ve Galata'ya üç tane kule yerleştirilmiştir (Çelik, 2012: 369).

Yeniçeri Ocağı'na bağlı kurulan Tulumbacı Ocağı, Yeniçeri Ocağı'nın 1826 yılında kaldırılmasına kadar 106 yıl yangınla mücadelede faaliyet göstermiştir. Ocağın kapatılmasından sonra iki yıl boyunca yangına müdahale eskisi gibi semt tulumbacılarının mücadelesiyle sürmüştür. 1828'de Tulumbacılar Nizamnamesi yayınlanarak Asakir-i Mansure-i Muhammediye Ordusu içinden seçilen kişilerle yarı askerî nitelikteki "yangıncı taburu" diye adlandırılan birim kurulmuştur (Özcan, 1999: 34).

İzmir'in kent planı/plansızlığı ve ahşap ağırlıklı ev mimarisi sebebiyle yangınların yayılmasına oldukça uygun bir yapısı vardı. İzmir'de depremlerin sık yaşanmasının verdiği korku nedeniyle evlerin yapı malzemesi genellikle keresteden seçilmiştir. Ahşap malzemeye kolay ulaşmanın da etkisiyle İzmir'de diğer birçok yerde olduğu gibi kargir ya da nim-kargir ebniyeden/binadan ziyade ahşap bina inşası/kullanımı yaygındır. Aynı zamanda binaların bitişik ve sokakların dar olması alevlerin hızla yayılmasında etkili olmuştur. 1841 Yangını'na kadar İzmir'de 1763 Frenk

Mahallesi Yangını, 1778 Yangını ve 1794 Yangını gibi büyük yangınlar meydana gelmiş ve belirtilen sebeplerle yangınların söndürülmesi kolay olmamıştır (Baykara, 1974: 86). 19. yüzyıl kent yönetiminde ve planlarında yangınların önlenmesi, söndürülmesi ve afet sonrasında yapılacak işlere dair organizasyon eksikliği söz konusudur. Neredeyse bütün Osmanlı coğrafyası afet yönetimi konusundaki sorunlardan muzdariptir (Çakmak, 2011: 39-63).

2. 1841 İZMİR YANGINI

İzmir, uzun tarihi boyunca doğal yahut insan eliyle pek çok büyük felakete uğramıştır. Deprem ve salgınlar, uluslararası ticarete antik dönemlerden itibaren dâhil olan İzmir şehrinin ayrılmaz parçası olmuştur. 16. yüzyıl sonlarından itibaren İzmir şehrinin, Levant ticaretinin canlı merkezlerinden biri olarak kapitalist bir liman kentine dönüşmesi, nüfusunun kısa sürede çok fazla artmasına yol açmıştır. İngiliz, Fransız, İtalyan ve Avusturya tüccar kolonileri, kentin liman tarafına yerleşerek "Frenk Caddesi" olarak adlandırılan ve yeni ticari düzenin merkezi olan bölgeyi yaratmıştır. 16. yüzyıl başında beş civarında olan Nefs-i İzmir'in, yani İzmir şehrinin mahalle sayısı aynı yüzyıl sonunda ikiye katlanmıştır. Avrupalı tüccar kolonileri dışında Selanik civarından gelen Yahudiler, iç bölgelerden ve Halep çevresinden çekilen Ermeniler, iç bölgelerden kente dolan Müslüman kitle ve bilhassa adalardan olmak üzere imparatorluğun dört bir yanından uluslararası ticarete dâhil olmak ve canlı kent ekonomisinin bir parçası olmak için şehre gelen Rumlar, yeni yaşam bölgeleri oluşturmuş ve dini/etnik cemaat mensubiyetine göre ayrılmış mahalleler ortaya çıkmıştır (İzmir'de kentsel gelişimin tarihsel bağlamda analizi için bkz. Goffman, 1995). Şehrin hızlı bir kentleşme sürecine girmesi tabiatıyla düzensiz ve altyapı sorunlarından muzdarip bir kent hayatını beraberinde getirmiştir. Dar bir alanda yan yana sıralanan ve çoğunluğu ahşap olan konut düzeni şehri salgın ve deprem haricinde bir felaket tipine, yani yangınlara açık hale getirmiştir. Kentin kozmopolit bir Akdeniz limanı olarak ortaya çıktığı 16. yüzyıl sonlarından 20. yüzyıl başına kadar bazıları şehrin neredeyse tamamını yok eden büyük yangınlara şahit olunmuştur. Osmanlı merkezî otoritesinin İzmir, İstanbul, Selanik ve sair büyük kentleri yangın tehdidinde karşı koruma amaçlı, özellikle Tanzimat Fermanı sonrası, artan düzenlemeleri, kargir konut inşasını teşvik etmesi, sokakların genişletilmesi ve bitişik nizam hane inşası usulünden vazgeçilmesi gibi önlemleri getirdiği bilinmekle birlikte etkin sonuç alınmadığı görülmektedir.

1841 yılında İzmir kentinde vukuu bulan büyük yangın¹; ortaya çıkışı, söndürme çabaları ve sonrasında afet yönetimine dair icraatlar, merkezî ve yerel otoritelerin standartlaşmış refleksleri, afetin kitleler üzerinde yarattığı sıkıntıları izale için başvurulmuş yolları göstermesi bakımından tipik özellikleri haizdir. Yangın 28-29 Temmuz 1841 (10 C 1841)'de sabaha karşı İzmir'in Müslümanların yoğunlukta bulunduğu eski ticaret bölgesi Kemeraltı civarındaki Arasta Pazarı yanındaki Kuyumcular² Çarşısı'nda kahvehanede başlamıştır. İzmir Muhassıllığı tarafından Bâb-ı Âlî'ye gönderilen ve yangının nedeni ile seyri hakkında teferruatlı bilgi içeren yazıda; yangına tulumbarlarla hızlı bir surette müdahale edildiği, ancak yangın anında başlayan kuvvetli rüzgâr nedeniyle hızla yayıldığı belirtilmiştir (COA. İ. DH. 42/2100, 15 C 1257/4 Ağustos 1841, lef 1). Yerel görevliler haricinde³ o esnada İzmir Limanı'nda demirli bulunan Avusturya/Nemçe askerî

¹ 19. Yüzyılın ilk yarısında yangınlar adeta İzmir için günlük olaylar arasında olmuştur. Öyle ki İzmir'de birkaç hafta kalan bir seyyah yüksek olasılıkla (yangın var) seslerini ve eğer gece vaktiyse zaptiyelerin yangını halka duyurmak için yaptıkları silah atışlarını duymuşlardır (Beyru, 2011: 98).

² 1841 İzmir Yangını şehrin neredeyse yarısını etkilemesi açısından son derece yıkıcı olmuştur. Yangının nerede ve ne zaman başladığı hususunda kaynakların birleştiği nokta, Kuyumcular Çarşısı'nda bir kahvehanede saat 05:30 civarında kazayla olduğudur. Evlerin birbirine yakın olması ve esen imbatın etkisiyle büyüyen yangın yaklaşık 17 saat sürmüştür (Oxford Journal, 21 Ağustos 1841: 2).

³ Yangının söndürülmesi için çaba gösteren diğer bir grup, yangın çıktığı esnada İzmir açıklarında bulunan Fransız gemisi Alciabiade'nin mürettebatıdır. Bir Fransız ticaret gemisine yardıma gidip geri dönen Alciabiade'de bulunan denizciler pompalarıyla beraber Avusturyalılara yardım ederek yangının söndürülmesine destek olmuşlardır. Aynı zamanda yangının tekrar çıkma tehlikesine karşı tedbiren şehirden ayrılmamışlardır (Berkshire Chronicle, 21 Ağustos 1841: 4).

gemisi Amiral Banderia'nın⁴ emriyle üç yüz kadar denizci gemi tulumbası ve baltalarla yangına müdahale etmiştir. Avusturyalı denizcilerinin müdahalesi ve yoğun çabası sayesinde özellikle Frenk Caddesi'nin yangından büyük zarar görmediği bildirilmiştir (Ceride-i Havadis, Nr. 46, 19 C 1257, s. 2). İzmir Muhassılı'nın raporunda ifade ettiği üzere yangın çıkan bölgedeki yapıların birbirine bitişik, eski ve ahşap malzemeli olması, sokakların darlığı nedeniyle yangın söndürme çabalarına, bazı yapıların yangını durdurmak için yıkılmasına karşın Kuyumcular, Şekerciler, Haffaflar çarşısı yanmış hanelere sıçrayan yangın, Müslüman ve Yahudi mahallelerinin dörtte üçü, Rum mahallesinin ise üçte birlik kısmını yok etmiştir. Genel bir ifade ile İzmir'in yarısından fazlası yangından etkilenmiştir (COA. İ. DH. 42/2100, 15 C 1257/4 Ağustos 1841, lef 1). Kent dokusunun⁵ yangına ve yangının yayılmasına karşı oldukça elverişli olması yanı sıra on yedi saat süren şiddetli rüzgâr yangının söndürülmesini oldukça zorlaştırmıştır (Takvim-i Vekayi, Nr. 230, 27 C 1257/16 Ağustos 1841).

Yangın sonrası İzmir'de büyük bir afet tablosu ortaya çıkmıştır. 20 bini aşkın nüfus açıkta kalmıştır. 40 kadar kadın ve çocuk ise yangın sebebiyle vefat etmiştir. Şehrin uğradığı felaketin maddi zarar⁶ karşılığı ise yaklaşık 125.850.000⁷ kuruştur. Yangında zarar gören sivil, ticarî bina varlığının ayrıntılı dökümü dönemin matbuatında ve yangınla alakalı gönderilen bilgilendirme yazılarında verilmiştir. Buna göre yangında 12 cami, 30 mescid, 14 medrese, 14 mektep, 2890 Müslüman hanesi, 8 hamam, 127 Rum evi, 1400 Yahudi ailesinin ikamet ettiği hane, 20 havra ve mektep, 2437 kahvehane, 16 han, bakkal, değirmen, fırın, debbağhane gibi çok sayıda dükkân yanmıştır. Yerel makamların afet yönetimindeki ilk önceliği açıkta kalan *harîkzedelerin/ yangında zarara uğrayanların* barındırılması olmuştur. Felaketzedeler, İzmir'deki Asakir-i Mansure Kışlası'na, karantinahaneye, Frenk Hastahanesi'ne yerleştirilmiştir (Ceride-i Havadis, Nr. 46 19 C 1257). Buralar haricinde birtakım insanlar, İzmir'in yüksek yerlerindeki bağ evlerine ve ormanlık yerlere çekilmiş, ayrıca İzmir'deki ecnebi tüccarlar yangın sonrası bir araya gelerek felaketzedeler için çadır temin etmişlerdir (COA. İ. DH. 45/2237, 16 Ş 1257/3 Ekim 1841, lef 2).

3. YANGIN SONRASI AFET İDARESİ

Osmanlı merkezî otoritesinin felaket sonrasındaki ilk icraatı, şehirdeki değirmenler dahi yandığı için ekmek bulmakta zorlanan ahaliye un tedariki olmuştur. Bizzat Sultan Abdülmecid⁸ tarafından Ticaret Nezareti'ne İzmir'deki felaketzedeler için un tedariki emredilmiş ve hazırlanan 25 bin

⁴ İngiliz gazetesi *Bath Cronicle*'in haberine göre birkaç koldan ilerleyen alevler önce Yahudi ve Türk mahallerine yönelmiş, pek çok binaya zarar vererek Ermeni Mahallesi'ne ulaşmıştır. *Esen İodosun* etkisiyle Frenk Mahallesi'ni etkisi altına alsada bu noktada kesilmiştir. Yangının başlamasıyla alevleri söndürmek için Tulumbacılar ve İzmir'in diğer idarî personeli mücadele etmiştir. Yangının söndürülmesi için cesurca yardım edenlerden biri de Avusturyalı Amiral Baron Banderia ve onun askerleriydi. Avusturyalıların gayreti sayesinde Frenk Mahallesi'nde alevlerin yayılması engellenmiştir. Amiralin birçok adamı yaralanmasına rağmen hem askerlerine hem subaylarına emirler vererek yangının kontrol altına alınması için çabalamış ve yangının yayılmasını önlemek için bazı binaların yıktırılması sayesinde alevler Frenk Mahallesi'nde durmuştur (Bath Chronicle and Weekly Gazette, 19 Ağustos 1841: 2).

⁵ 1841 İzmir Yangını'ndan birkaç hafta sonra bölgeyi gezen seyyah J. H. Allan'ın gözlemlerine göre yıkılan evlerin ahşap olması sebebiyle felaketle ilgili çok az kalıntı kalmıştı. Allan'a göre yangından yıkılan evlerin sayısı 30.000'i buluyordu (Allan, 1843: 27).

⁶ Yangın sonrası maddî hasar ve yıkılan binalarla ilgili sayısal verilerde tam anlamıyla örtüşen rakamların olmadığı görülüyor. English Chronicle'in haberine göre "17 saat süren yangın sonrası hasarın büyük olduğu ortaya çıktı. Türk Mahallesi'nin dörtte üçü ve Yahudi Mahallesi'nin tamamı yok oldu. Rum ve Ermeni mahalleleri de yangından etkilenen bölgeler olmuştu. İngiliz Konsolosluğu'nda tercüman olan John Chumerian'dan yangının sonucunda yıkılan evler ve hasarla ilgili alınan bilgiler şöyledir; Türklerin 3.050 evi, Yahudilerin yaklaşık 500 evi ve 1500 aile etkilenmiş, Rumların 157 evi ve 2 okulu, Ermenilerin 17 evi, 15 han, 7 hamam, fırınlar ve değirmenlerden 17 tanesi, mescit ve camilerden 42'si, 7 sinagog, 1 Yahudi hastanesi, dini ve kamu kurumlarından 27'si, toplam 3.847 bina ve 2.437 dükkân yıkılmıştır. Maddî hasarın yaklaşık rakamsal değeri 125.850.000 kuruştur" (English Chronicle and Whitehall Evening Post, 7 Eylül 1841: 3).

⁷ Yaşanan felaketin maddî zararının hesaplanması meselesinde binaların bitişik olması, ev ve dükkânların içlerinde bulunan eşyaların değerinin tam olarak hesaplanamaması sebebiyle zararın miktarının haberlere farklı yansıdığı görülmüştür. Dublin Evening'e göre "12.000 ile 13.000 arasında ev ve dükkân yıkılmış, 13 Türk mahallesinden 11'i neredeyse tamamen yok olmuş ve Yahudi mahallesi tamamen ortadan kalmıştır. Kayıplar ise 200.000.000 kuruş olarak hesaplanmıştır" (Dublin Evening Post, 28 Ağustos 1841: 2).

⁸ The Evening Chronicle 'ın haberine göre "Sultan Abdülmecid, şahsî cebinden toplam 800 kese (4000 pound) göndererek un, pirinç ve gerekli yiyecek ve giyeceklerle dolu iki ya da üç geminin acı çekenlerin biraz da olsa rahatlaması için gönderilmesini emretmiştir. Aynı zamanda bu bölgede toplanan yardımlar olaydan yaklaşık iki hafta sonra 70.000 kuruş (700 pound) seviyesine ulaşmıştır" (The Evening Chronicle, 6 Eylül 1841: 2).

kiyye (30 ton civarı) miktarındaki un, Avusturya buharlı gemisiyle yangının hemen ertesinde İzmir'e sevk edilmiştir. Avusturya buharlısı, Osmanlı Devleti ile yakın siyasi ve askerî ilişkileri çerçevesinde ve insanî yardım durumunu da göz önünde alarak İzmir'e sevk edilen yardımlardan taşıma/navlun ücreti talep etmemiştir. Felaketzedelerin ihtiyaçları için İzmir Muhassıllığı ve Aydın Valiliği hızlı bir karar alarak merkezî otoriteden onay beklemeden muhassıllık sandığından harcamalar yapmıştır (COA. İ. DH. 42/2100, 15 C 1257/4 Ağustos 1841, lef 1). Ancak yapılan harcamaların hemen ardından Bâb-ı Âlî haberdar edilerek izin talep edilmiş ve izin isteme sürecinin gecikmesine İzmir Muhassıllık Meclisi azalarının çoğunun evleri zarar gördüğünden dolayı yangın sonrası toplantı yapılamaması gerekçe gösterilmiştir. İzmir Muhassıllığının öne sürdüğü gerekçe ilk planda yerel karar alma organlarının felce uğradığını göstermektedir. Ancak muhassıllık şehrin önde gelen simalarıyla kısa sürede toplanarak hızlı kararlar almış ve sahipsiz cenazelerin defni, gündelik, zaruri ihtiyaçlarını karşılayamayanlara öncelikli olmak üzere yardımların yapılmasını ve bu yardımlar için mevcut kaynakların seferber edilmesini sağlamıştır. İzmir Muhassıllığının yerel kaynakları kullanarak sürdürdüğü afet yönetimi ve finansmanı politikası Bâb-ı Âlî tarafından da onaylanmıştır. Buna göre İzmir Meyve-i Ter Gümrüğü'nün (İhracat Gümrüğü) 1841 yılı Haziran ayındaki hasılatı olan 150 bin kuruş, İzmir "harîkzedeleri"ne doğrudan padişahın "atiyye-i seniyyesi" olarak tahsis edilmiştir. Yerel ve merkezî otoritenin bu şekilde felaketzedelerin maddî ihtiyaçlarının sağlanması için ortak hareketi yardım sürecinin hızlı gerçekleşmesini sağlamıştır. Yerel ve merkezî otorite haricinde kentin önde gelen simalarından ve çoğunluğu yabancı tüccarlardan müteşekkil Yardım Komitesi⁹, afet yönetim sürecine yerel¹⁰ aktör olarak dâhil olmuştur. Komite üyeleri, hemen yangın sonrasında kendi aralarında 70-80 bin kuruşluk meblağı toplayarak yardım bütçesi oluşturmuşlardır. Komite, kriz sonrası ortamda konut varlığının yenilenmesi ve yeni konutlar inşası sürecine öncelik tanımıştır. Bu amaçla Kethüdazade Ahmed'in ve Yahudi bir grubun boş arazisi 27 bin kuruş miktarla satın alınmıştır. Komite, sonrasında da arazi miktarını genişleterek her milletin kendi bölgesinde ikamet edeceği ve Müslümanların öncelikle yerleştirileceği konutlar yapmak için Kapudan Paşa'ya gönderdikleri arzualde izin talep etmişlerdir (COA. İ. DH. 45/2237, 16 Ş 1257/3 Ekim 1841, lef 2). Komite, taleplerini genişleterek bütün afet yönetim sürecini ve Padişahın atıyye-i seniyyesi dahil toplanan yardım bütçesinin tamamının "tevzî ve taksîm" işlerini devralmayı önermiştir. Komitede her millettten temsilcinin yer aldığını, yurt dışından da yardımlar toplandığını, 150 bin kuruşluk atıyye-i seniyyenin de ilavesiyle Komite Sandığı'nda 220 bin kuruşluk bir yardım bütçesinin toplanacağını ve bu bütçe ile kalıcı konut inşa projesinin yürütüleceğini beyan etmişlerdir (COA. İ. DH. 45/2237, 16 Ş 1257/3 Ekim 1841).

Türk mahallesiyle beraber en büyük sıkıntıyı yaşayan İzmir Yahudi topluluğu yaraların daha hızlı sarılması amacıyla Londra¹¹ Yahudi Cemaati'nin ileri gelenlerinden yardım istemiştir. Statesman and Dublin Christian Record Gazetesi'ne yansıyan bir haberde, İngiliz finansör Moses Montefiore'a, İzmir Yahudilerinden Isaac Poucherles ve arkadaşları tarafından gelen yardım mektubundan bahsedilmiştir. Mektupta genel olarak İzmir'de yaşanan felaket sonrası 3000 evin ve 8 sinagogun yıkıldığı, Türkler kadar kendilerinin de fazlasıyla acı çektiği, kendi ceplerinden 1000 kuruş topladıkları, ama bu miktarın az olduğu, Londra'da yaşayan Yahudi zenginlerin acil olarak yardım yollaması gerektiği, bilhassa Yahudi ileri gelenlerinden Rothschild'in konuyla ilgilenmesinin istenildiği vurgulanmıştır (Statesman and Dublin Christian Record, 7 Eylül 1841: 3).

Afet yönetim sürecine çoğunluğu Avrupa ile doğrudan bağlantılı ve Avrupa başkentlerinde yardım kampanyaları düzenleme kabiliyetine sahip yabancı tüccarlardan mürekkep "Komite" adı altında

⁹ Freeman's Journal'ın haberine göre Fransa Dışişleri Bakanı, İzmir'deki rahibelerin başına yangından zarar görenlere yardım etmesi amacıyla üç bin frank göndermişti (Freeman's Journal, 8 Eylül, 1841: 3).

¹⁰ Aynı zamanda İstanbul'daki hayırseverlerin felaketzedeler için topladıkları yardımın toplam değeri 72.000 kuruştur. Yaşanan hadisenin büyüklüğü dolayısıyla küçük ve fakir olan Seydiköy gibi köylerden bile yardımlar gelmiştir. Seydiköy 1.633 kuruş katkıda bulunmuştur (English Chronicle and Whitehall Evening Post, 7 Eylül 1841: 3).

¹¹ Londra tüccarlar, İzmir'de meydana gelen büyük yangından mağdur olanlara yardım için bir başı kampanyası düzenlemişlerdir (Perthshire Advertiser, 30 Eylül 1841: 1).

bir grubun dâhil olması, yerel idarenin birtakım şüphelerini ve yönetim hakkı konusunda bazı reflekslerini ortaya çıkarmıştır. Aydın Müşiri Mehmed Said ve İzmir Muhassılığ, yardımların dağıtılması ve yardım sandığı kurulması konusunda tek yetkili organın İzmir Muhassılık Meclisi kabul edilmesi hususunda ısrarcı olmuştur. Resmî meclis dışında sivil bir tüccar meclisine doğrudan kent yönetimini ilgilendiren bir hususta yetki devrinin ileride yönetsel açıdan mahzurlar doğuracağı açıktır. Bu yapının bir tür yerel idare organı gibi işleve sahip olarak ileride yetki karmaşasının ortaya çıkması çok muhtemel görünmüştür. Müşir ve muhassılın, “*meclis-i mezkuru temelleştirmek ve refte refte İzmir meclisinin feyz ve itibarına halel getirip celb-i kulub-ı ahali ile kendi kar u menafilerine revaç verdirmek kazıyyesinden ibaret olması melhuz ve maznun*” ifadesiyle merkezi idareye gönderilen belgede bu mahzurlar belirtilmiştir (COA. İ. DH. 45/2237, 17 B 1257/4 Eylül 1841, lef 3). Aydın Müşiri ve Muhassılının bu husustaki çekinceleri Bâb-ı Âlî tarafından da yerinde görülerek Komite’nin yardım dağıtım sürecinde İzmir Meclisi ile çalışması yolundaki ilk eğilim ve karar ortadan kalkarak İzmir’de felaketedelere yardım dağıtım ve resmi yardımların toplanması konusunda tek yetkili İzmir Muhassılık Meclisi kabul edilmiştir (COA. İ. DH. 45/2237, 16 Ş 1257/3 Ekim 1841). Yangın sonrası ortaya çıkan felaket ortamında İzmir’deki ticarî varlığın ve ekonomik hayattaki nüfuzun el değiştirmemesi, özellikle yabancı tüccarların kent içi dengeyi bozacak ölçüde güçlenmemesi ve ekonomik-sosyal yapıda söz sahibi olmaması için Bâb-ı Âlî, yerel idarecileri uyararak “müstemen tâifesi” tarafından zor duruma düşen Müslüman ahalinin arsa ve dükkanlarının büyük miktarda satın alınmasının engellenmesini emretmiştir (COA. İ. DH. 43/2101, 15 C 1257/4 Ağustos 1841).

Yardımların dağıtımındaki yetki karmaşası giderildikten sonra İzmir Karantina Nazırı, Gümrük Emni, İzmir Muhassıl ve şehrin önde gelen simalarının yer aldığı idareci grubu, yardımların toplanması ve dağıtılması sürecini üstlenmiştir. İzmir Meclisi çatısı altında toplanan yerel yöneticiler ve yüksek rütbeli memurlar, Aydın, Sığla, Saruhan bölgelerinden uygun fiyatla zahire toplamaya başlamıştır (COA. İ. DH. 43/2123, 19 C 1257/8 Ağustos 1841, lef 2). İstanbul’dan gönderilen un ve çevreden toplanan zahire ile “harîkzede”lere günlük ekmek dağıtılmaya başlamıştır. Ceride-i Havadis’te yer alan bilgilere göre günlük ekmek yardımı yapılan nüfus sayısı, dinî cemaatler temelinde Tablo 1’de gösterilmiştir (Ceride-i Havadis, Nr. 48, 4 B 1257).

Osmanlı yerel makamlarının yangınların önlenmesi ve söndürülmesi hususlarındaki kabiliyetlerinin oldukça sınırlı olduğu, ancak bireysel gayret ve bölge sakinlerinin çabası ile yangınların söndürüldüğü 1841 İzmir Yangını örneğinde de kendini göstermiştir. Bu afette tesadüfen bölgede bulunan Avusturya askerî gemisinin amirali ve personelinin gayretlerinin, yangının şehrin tamamına yayılmasını engellediği anlaşılmaktadır. Nüfusun arttığı, kentlerin hane stokunun yükseldiği 19. yüzyılda yangınlara karşı palyatif çözümlerin etkisiz kaldığı görülerek, öncelikle şehir planlamasında yangınların yayılmasını önleyici tedbirler gündeme gelmiştir. İzmir örneğinde sokakların mümkün mertebe geniş tutulması, iki-üç hanede bir kargir/taş duvar inşa edilmesi, yeni evlerin kargir yapılmasına dikkat edilmesi ve evler arasında boşluk bırakılması, bitişik nizam plandan vazgeçilmesi gibi önlemler alınmıştır (COA. C. BLD. 102/5078, 19 B 1261/24 Temmuz 1845). Nitekim Tanzimat otoriteleri, modern bir kent inşası projesinde yangınla mücadeleyi sistematik hale getirmek için belediyecilikle ilgili hazırlanan mevzuatta afet yönetimine dair hükümlere yer verilmişlerdir. 1869 yılında, yangın sonrasında yangın mahallinin güvenliğini, hırsızlık sair gibi olayların engellenmesini ve yangın esnasında tulumacı, saka gibi söndürme personelinin vazifelerini belirleyen “Harîk Vukû’unda Zabıtaca İttihaz Olunacak Usul ve Muamelata Dair Talimat” (*Düstur*, Tertip I, C. II, 765-777) başlığı altında yapılan düzenleme ile afet yönetimi bir düzene raptedilmeye çalışılmıştır. Doğrudan yangın söndürme ve afet durumunda yapılacak işleri düzenleyen ilk müstakil yasa ise 6 Şubat 1891 tarihinde “Men-i Harik Hakkında Nizamname” ismiyle yapılmıştır (COA. DH. MKT. 1806/18, 25 C 1308/5 Şubat 1891). Osmanlı Devleti’nin yangın ve afet yönetimi konusunda çıkardığı talimat ve düzenlemelerin genel bir değerlendirmesi ve nizamnamelerin transkripsiyonu için bkz. Seyitdanlıoğlu, 2010: 219-224; Tural, 2004: 67-91; Kuzucu, 2006: 31-52).

Tablo 1. Ekmek Dağıtılan Türk, Yahudi ve Rum Mahalleleri

Mahalle Adı (Müslüman Mahalleler)	Ekmek Dağıtılan (Fukara) Kişi Sayısı
İslam mahallelerinde Harîkzede olan Hatunlar	473
Hasan Hoca Mahallesi'nden	130
Şeh Mahallesi'nden	176
Pazaryeri Mahallesi'nden	483
Yeni Mahalle'den	487
Selatin Oğlu Mahallesi'nden	555
Faik Paşa Mahallesi'nden	200
Tamaşlık Mahallesi'nden	405
Kefeli Mahallesi'nden	124
Ali Reis Mahallesi'nden	310
Çetsek Mahallesi'nden	69
TOPLAM	3.412
Yahudiler	Ekmek Dağıtılan (Fukara) Kişi Sayısı
Kışlaklarda	1300
St. Roche (Saint Rock) Hastahanesi'nde	680
Rum Karantina Hastahanesi'nde	260
Yağhane ve Havalisinde	700
TOPLAM	2.940
Rum Taifesi	Ekmek Dağıtılan (Fukara) Kişi Sayısı
Apanu Mahallesi'nden	300
İslam ve Rum ve Yahudi Meclishanesinde	200
TOPLAM	500
Toplam Ekmek Dağıtılan Harîkzede Nüfus	6.852

4. SONUÇ

19. yüzyılda İzmir'in kent düzeninin bitişik, dar sokaklar ve ahşaptan binalar üzerine kurulu olması, çıkan yangınların yayılmasının önlenememesine neden olmuştur. Yangının söndürülmesi hususunda Osmanlı Devleti'nin genelinde olduğu İzmir'de de düzenli ve teşkilatlı bir yapı bulunmuyordu. 1841 Yangını, rüzgârın hızının yavaşlaması ve bazı binaların alevlerin yayılmasını önlemek için yıkılması sayesinde söndürülmüştür. Afet sonrası düzenlemeler ve yardımlar konusunda merkezi idare dışındaki aktörler de sürece dahil olmuştur. İzmir nüfusunun kozmopolit yapısı gereği buradaki yabancı kolonilerin Avrupa'daki uzantıları kampanyalar ile

İzmir’de yangından zarar görenlere yardımlar ulaştırmıştır. Bilhassa Avrupalıların yahut Ermeni ve Yahudilerin mahallelerinin zarar gördüğü yangınlarda bu türden kampanyalara sıklıkla rastlanır 1841 Yangınında ise Yahudi Mahallesi büyük zarar gördüğünden İngiltere ve Avusturya’da Yahudilere yönelik yardım kampanyalarına ve Rothschild gibi nüfuzlu ailelere yönelik yardım talepleri olmuştur.

1841 İzmir Yangını, kent yönetimi ve merkezî otoritenin afet sonrası planlaması, afet yönetimi ve yangın zararlarının karşılanması gibi konularda seri, pratik ve etkin olduğunu göstermiştir. Ancak yangın söndürülmesi ve teknolojik altyapı ve profesyonel belediye organizasyonu mevzubahis olduğunda 19. yüzyıl boyunca imparatorluk çapında etkili bir teşkilatlanmaya gidilemediği açıktır. Bu eksikliği özellikle 1841 ve 1845 yıllarındaki büyük İzmir yangınlarının yaşandığı dönemlerde bölgeyi gezen seyyahlar da gözlemlemiş ve bu husus hakkında karamsar bir tablo çizmişlerdir.

KAYNAKLAR

Arşiv Belgeleri (Cumhurbaşkanlığı Osmanlı Arşivi, COA)

C. BLD. 102/5078, 19 B 1261/24 Temmuz 1845.

DH. MKT. 1806/18, 25 C 1308/5 Şubat 1891.

İ. DH. 45/2237, 16 Ş 1257/3 Ekim 1841.

İ. DH. 42/2100, 15 C 1257/4 Ağustos 1841.

İ. DH. 43/2123, 19 C 1257/8 Ağustos 1841.

İ. DH. 43/2101, 15 C 1257/4 Ağustos 1841.

İ. DH. 45/2237, 16 Ş 1257/3 Ekim 1841.

İ. DH. 45/2237, 17 B 1257/4 Eylül 1841.

İ. DH. 45/2237, 16 Ş 1257/3 Ekim 1841.

İ. DH. 45/2237, 16 Ş 1257/3 Ekim 1841.

İ. DH. 42/2100, 15 C 1257/4 Ağustos 1841.

Allan, J. H. (1843). A Pictorial Tour in the Mediterranean, Member of the Athenian Archeological Society And of the Egyptian Society of Cairo, London, 1843.

Bath Chronicle and Weekly Gazette, 19 Ağustos 1841.

Baykara, T. (1974). İzmir Şehri ve Tarihi, Ege Üniversitesi Matbaası.

Berkshire Chronicle, 21 Ağustos 1841.

Beyru, R. (2011). 19. Yüzyılda İzmir’de Doğal Afetler, İzmir Büyükşehir Belediyesi Kent Kitaplığı.

Ceride-i Havadis, Nr. 48, 4 B 1257. (22 Ağustos 1841)

Ceride-i Havadis, Nr. 46 19 C 1257. (8 Ağustos 1841)

Ceride-i Havadis, Nr. 46, 19 C 1257. (8 Ağustos 1841)

Çakmak, B. (2011). “Geç Dönem Osmanlı İmparatorluğu’nda Afet Yönetimi: 1894 Büyük Uşak Yangını”, Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi, 8(15), 63-91.

Çelebi, B. (1994). “İtfaiye”, Düünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi, 4, Kültür Bakanlığı ve Tarih Vakfı Ortak Yayını, 306-307.

Osmanlı Devleti'nde Afet Yönetimi: 1841 İzmir Yangını

Çelik, Y. (2012). "Tulumbacı; Osmanlı Devleti'nde Asker veya Sivil İtfaiye Neferi için Kullanılan Unvan", İA, 4, 369-371.

Dublin Evening Post, 28 Ağustos 1841.

Düstur, Tertip I, C. II, 765-777.

English Chronicle and Whitehall Evening Post, 7 Eylül 1841.

Freeman's Journal, 8 Eylül, 1841.

Goffman, D. (1995). İzmir ve Levanten Dünya (1550-1650), çev. Aysen Anadol ve Neyyir Kalaycıoğlu, Tarih Vakfı Yurt Yayınları.

Kuzucu, K. (2006). "Szechenyi Paşa ve Osmanlı İtfaiyesinin Modernleştirilmesi (1874-1922)", Türk Kültürü İncelemeleri Dergisi, (14), 31-52.

Illustrated London News, 9 Ağustos, 1845.

Oxford Journal, 21 Ağustos 1841.

Özcan, O. (1999). "İstanbul İtfaiyesinin Tarihçesi", İtfaiye 110. Yıl, 20, 34-35.

Perthshire Advertiser, 30 Eylül 1841.

Seyitdnlioğlu, M. (2010). Tanzimat Döneminde Modern Belediyeciliğin Doğuşu, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

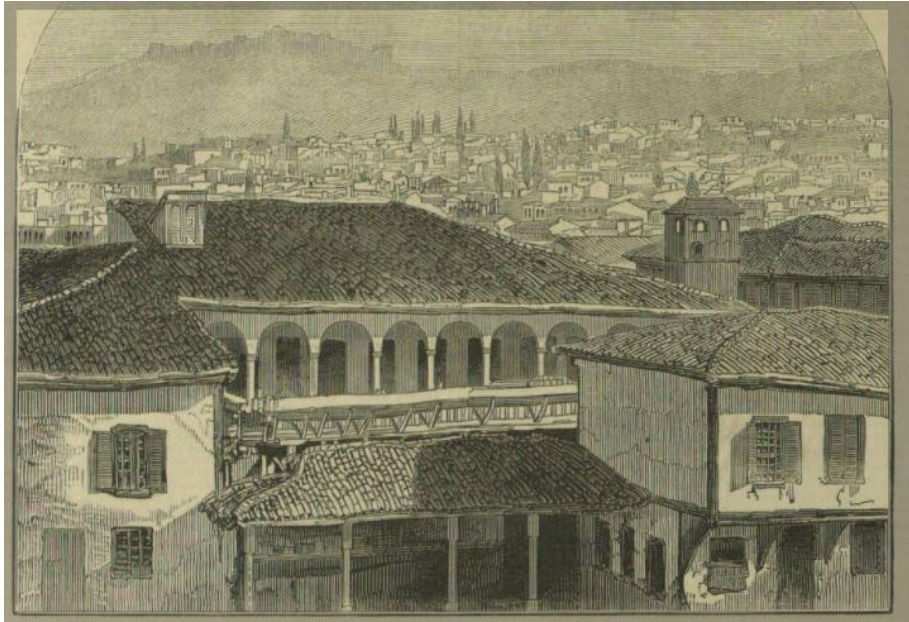
Statesman and Dublin Christian Record, 7 Eylül 1841.

Takvim-i Vekayi, Nr. 230, 27 C 1257/16 Ağustos 1841.

Tural, E. (2004). "Yangın Olur Biz Yangına Gidemeyiz ... Türkiye, Hollanda, İngiltere ve Amerika'da Modern İtfaiye Teşkilatının Kuruluşu ve Harik (Yangın) Nizamnameleri", Çağdaş Yerel Yönetimler Dergisi, 13 (1), 67-91.

The Evening Chronicle, 6 Eylül 1841.

EKLER

Illustrated London News'in "İzmir Hükümet Konağından İzmir" temalı görseli (Illustrated London News, 9 Ağustos, 1845: 84).